

Äidinkielen opetus

Teknisten oppilaitosten äidinkielen opetus

Opetusministeriö asetti 28. elokuuta 1974 ammatillisten oppilaitosten yleissivistävän opetuksen uudistamista varten toimikunnan. Tehtävään kuului määritellä peruskoulun oppimäärän pohjalta välttämättömät yleissivistävät tiedot ja valmiudet, joita oppilaan persoonallisuuden kaikinpuolinen kehittäminen ja yhteiskunnan jäsenilleen asettamat vaatimukset edellyttävät; erityisesti tähdennettiin työelämän vaatimuksia.

Toimikunnan äidinkielen jaoksen asettama tavoitteisto on laaja, ja sen vaatimia sisältöjä on runsaasti. (Ks. Ammatillisten oppilaitosten yleissivistävän opetuksen uudistamistoimikunnan mietintö: keskiasteen koulunuudistus 12, komiteamietintö 1977:17.) Keskiasteen koulutuksessahan nuoren pitäisi pystyä omaksumaasi asioita kokonaisuuksina, laajentamaan ja syventämään peruskoulun pohjatietoja. Tavoitteistoon on vaikuttanut myös ammatillisen koulutuksen laajuus ja kirjavuus, minkä vuoksi kaukana ei ole mielikuva jonkinlaisesta äidinkielen valintamymälästä.

Äidinkieli kuuluu ns. yleissivistäviin aineisiin, joiden pohjalle voidaan rakentaa laajempi ammatillinen koulutus. Äidinkieli kuuluu myös ns. välineaineisiin, jotka luovat opiskeluedellytyksiä ja mahdollistavat siirtymisen koulutusasteelta toiselle. Äidinkieli on lisäksi taitoaine. Taitoja ovat puhuminen, kuunteleminen, kirjoittami-

nen ja lukeminen. Ammatillisissa oppilaitoksissa äidinkielen opiskelu on etupäässä taitojen harjoittelua, »kynsien hiontaa». Monissa ammateissa äidinkielen taidot ovat niin keskeisiä, että äidinkieltä voidaan syystä pitää myös ammattiaineena. Oppilaat myös tajuavat tämän; siksi ei motivaatio ole sellainen ongelma kuin peruskoulussa ja lukiossa.

Seuraava esitys on Helsingin teknillisen oppilaitoksen äidinkielen lehtorin kommentointia komiteamietinnön oppimääräsuunnitelman pohjalta. Ammattikoulujen ja muiden ammatillisten opistojen äidinkielen opetuksen tarkasteluun eivät tietoni ja kokemukseni riitä. Toivottavasti näiden oppilaitosten opettajat puhuvat puolestaan Virittäjän palstoilla.

Äidinkielen kokonaistuntimäärä niin alemmalla opistoasteella (nykyisessä teknisessä koulussa) kuin ylemmälläkin opistoasteella (nykyisessä teknisessä opistossa) on tätä nykyä 112. Eräillä opintosuunnilla koko oppimäärä sisältyy ensimmäiseen lukuvuoteen; eräillä opintosuunnilla se on jaettu kahden lukuvuoden osalle. Tulevat teknikot ja insinöörit on huollettava 112 tunnissa sanakkaiksi, kielekkäiksi ja järkeviksi tehoyhteiskunnan kansalaisiksi, jotta heidän tekonsa ja toimensa sittemmin koetaisiin rahakkaiksi, mielekkäiksi ja kärkeviksi(kin). Vanha teknikkoajattelu — asetutaan työelämässä sellaisiin tehtäviin, joissa ei tarvitse puhua eikä kirjoittaa — on aikansa elänyt.

Seuraavassa etenen opetussuunnitelman mukaisesti aloittain.

Kielentuntemus

Komiteamietinnön sivulla 123 sanotaan: »Kielen normisto ja oikeakielisyyskäytännöt on hallittava hyvin. Tarvittaessa järjestetään kielenhuollon kurssi, jolla kerrataan keskeiset säännöt ja varmistetaan, että oppilaat ymmärtävät myös niiden perusteet.»

Kokemus osoittaa, ettei vanha keskikoulu eikä aina ylioppilastutkintokaan takaa oikeakielisyyden hallintaa. Esimerkiksi teknisessä opistossa, jossa puolet luokkien oppilaista saattaa olla ylioppilaita, saa tehdä hartiavoimin töitä, jotta opittaisiin vierassanat sääntöineen, lyhenteet sekä lyhenteiden ja numeraalien taivutus. Aina-kin vielä on teknisessä koulussa pidettävä kieliopin kertauskurssi; onhan teknikko-oppilaiden lähtötaso toistaiseksi alempi (»vähintään kansakoulun oppimäärän suoritus»). Eräs kokenut kollega sanoi taannoin, että hän on ikänsä opettanut oppilaille ainekirjoituksen ohella pelkkää kielioppia eikä aio nytkään uusia opetustansa. Tietysti se oli jälkijättöistä puhetta, mutta siinä oli siteeksi totta. Kielen normisto on hallittava, muuten ei kielipeli suju normaalisti. Toisaalta kielivirheen pelko on kielen kahleiden alku. Kielivirheestä ei saa tulla peikkoa, joka vaanii joka lauseen mutkassa. Kielivirhe ei ole mielivirhe vaan tekninen ongelma, joka pitäisi olla oppilaan helpohkosti ratkaistavissa.

Insinöörin ja teknikon roolinkuvaan ja toimenkuvaan kuuluu selkeys ja johdonmukaisuus. Siksi on uupumatta harjoitettava sanonnan täsmällisyyttä ja tiiviyyttä. Perinnäiset tekstintuovistystehtävät kasvatavat kielelliseen kurinalaisuuteen. Tarkka ilmaisu on verrattavissa oikeisiin lujuuslaskelmiin: rakennelma ei petä.

Puhuminen

Opetapa perussuomalainen puhumaan eli kuuluvasti ilmaisemaan ajatuksiaan ja tunteitaan. Jos siinä onnistut, voit lukea itsesi maan opettajiston eliittiin. Ei tämä tempu ota onnistuakseen tunteidenkaan kasvattajilta. Alfred de Musset'n lausuma

»Ainoa tosi puhekieli maailmassa on suudelma» lienee liikaa suomalaiselle, jolle hellyyden anatomia on yhtä kuin pullon kaula ja tienposki.

Vakavasti puhuen: puhetekniikan perusta, vapautunut olemus, on suomalaisen suurin ongelma. Eivät siinä paljon auta opettajan tiedot ja esimerkki. Paljon harjoittelleen juoksijan askelesta ovat särmät kuluneet; juoksu on rullaavaa. Myös puheilmaisussa tarvitaan jatkuvaa harjoitusta, kuten mietinnössä todetaan: »Se myös auttaa oppilaan ilmaisuja ja lisää itseluottamusta» (s. 124). Opiskeluaikana luodaan esiintymisvalmiuden perusta; taidot kehittyvät myöhemmin työelämän ja yhteiskunnan antamien tehtävien mukaisesti. Enempää ei opettaja uskalla toivoa.

Mietinnön tultua julki kuului kritiikkiä, että tuntimäärä ei riitä puheilmaisun monipuoliseen käsittelemiseen. On keskustelua, alustuksia, kokouspuheenvuoroja, kokoustekniikkaa, tilannepuheita sekä uutena asiana opettajaltakin taitavuutta (ja nähtävästi lisäkoulutusta) vaativa neuvottelutaito. Kritiikin ymmärtää, puhumisen osuus saattaa näyttää suhteettomalta (10 sivua 20:stä), mutta se on puolustettavissa seuraavilla syillä:

- on haluttu korjata yksi suomalaisen koulun laiminlyönti, puheilmaisun mitätön osuus äidinkielen opetuksessa
- elämässä puhumme enemmän kuin kirjoitamme, ratkaisevat yhteydenottomme ja yhteenottommekin ovat usein suullisia
- puhumisen jakso ei ole tarkoitettu aina kokonaan käsiteltäväksi; koulutusammatin vaatimukset ratkaisevat, mitä kurssista otetaan, mitä jätetään.

Mietinnössä todetaan (s. 67): »Opetussuunnitelmassa ei ole määrätty opettavien asioiden käsittelyjärjestyksestä. – – Esimerkiksi suuri osa puhumisen harjoittelusta voidaan suorittaa muun opetuksen yhteydessä. Niinpä samalla kun opetetaan esim. kirjoitelmien jäsentelyä, harjoitellaan myös keskustelutaitoa.» Tähdennän

Äidinkielen opetus

tätä menettelyä. On koetettava käyttää hyväksi jokainen tilanne, jolloin voi harjoittaa oppilaita puhumaan. Näin asiat liittyyvät ja lomittuvat, kertautuvat monessa yhteydessä. »Yksi keino ylitse muiden: toisto eli teema ja muunnellut», sanoo Jouko Tyyri. Näin tuosta karusta möhkäleestä, mietinnöstä, alkaa lohjeta elävää elämää.

Vakaa käsitykseni on, ettei opettaja edes opistoasteella pysty luomaan keskustelu- ja neuvottelukykyisiä kokousvirtuooseja. Riittää, kun erilaisilla harjoituksilla, joista mietintö antaa esimerkkejä, saisi oppilaisiin pysyvän puhevalmiuden, niin ettei esiintyminen olisi sarja pakkoliikkeitä vaan itsestään selvä asia kuten syöminen, juominen, nukkuminen ja lisääntyminen. Erilaiset harjoitukset, kuten neuvottelu, opettavat vain ennakoimaan niitä tilanteita, joihin tuleva insinööri ja teknikko voi joutua. »Tavoitteet ovatkin osittain kautavoitteita», toteaa mietintö realistisesti. Terävähampainen kokoushai on kokemuksen, ei koulun tuote.

Kuunteleminen

Eräs opiskelija sanoi vuosia sitten: »Lukiopistossa tein hämmästyttävän yksinkertaisen keksinnön. Aloin kuunnella, mitä opettajilla oli sanottavanaan. Sen jälkeen minulla ei sanottavasti ollut enää kotiläksyjä ja voin tehdä vapaa-aikanani mitä halusin. Keskiarvoni nousi numeron ja sain ylioppilaskirjoituksissa laudaturin paperit.» Tuo repliikki on kokemuseräinen vastaus mietinnön tekstille: »Kuunteluvalmiudet kehittyvät opetusta seurattaessa. – Valmiudet harjaantuvat kaikkien aineiden tunnilla» (s. 133). Vaikka kuunteleminen motivoidaan jo yleisjaksolla, on kuuntelemista jatkettava myös erikoistumisjaksolla opistossa, sillä hyvät muistiinpanot, esityksen tavoitteiden ja rakenteen oivaltaminen ovat koulumenestyksen salaisuus. Ne oppilaat, jotka helposti näkevät opettajassa huuliaan liikuttelevan robotin, oppivat oikealla kuuntelulla, järkevällä asennoitumisella suhtautumaan opettajan monologeihin asiallisesti. Eräs toinen tuntemani

lukiolainen kertoi äidinkielen opettajastaan: »Koko luokka piti tuota oppinutta pedagogia kuivana, mutta minä — kuunneltuani muutaman tunnin — opin arvostamaan häntä ja pidin häntä koulun parhaimpiin kuuluvana opettajana, sillä hän puhui pelkkää asiaa.»

Äidinkielen opetuksen tutkimattomin lohko on juuri kuunteleminen. Kuuntelutaitoa ei ole aina helppo kontrolloida eikä mitata. Teknisessä oppilaitoksessa sitä on vaikea kehittää täysipainoisesti tuntien vähyyden takia. Oikeaan kuunteluun perustuvien muistiinpanojen merkitystä sopii aina korostaa. Yksi vähän aikaa vievä harjoitus on kertauttaa tunnin aine: kukin oppilas kirjoittaa viidessä minuutissa muuttaman minuutin tiivistelmän. Samalla opitaan kirjoittamaan suppeita referaatteja.

Kirjoittaminen

Suomen kouluissa on aina kirjoitettu enemmän kuin puhuttu. Ainekirjoitus on ollut se mittari, joka on näyttänyt arvosalukemat. Käytännössä ei ainetta parempaa ratkaisua ole keksitty ylioppilaskirjoituksiinkaan — kritiikistä huolimatta. Uskottavasti äidinkielen opettajat ovat vahvimmillaan kirjoitusta opettaessaan.

»Pyritään kehittämään luovaa, itseilmaisevaa kirjoittamista», kehottaa mietintö (s. 137). Se on kuitenkin helpompi sanoa kuin tehdä. Korostan sitä seikkaa, joka sanotaan jo yleisjakson oppimäärän yhteydessä: »Kirjoittamisesta pyritään tekemään jatkuva tapa» (s. 92). Sama toistuu opistoasteen erikoistumisjaksolla: »Korostetaan jatkuvan harjoituksen merkitystä kirjoittamistaidon kehittämisessä» (s. 137). On uhkarohkeaa uskoa, että oppilaat pitäsivät päiväkirjaa tai tekisivät muistiinpanoja elämän joka tilanteessa. Mutta heidät voi panna töihin oppitunnilla: neljäntunnissa ehtii kirjaimittaa ajatuksensa lyhyiksi referaateiksi, mielipiteiksi tai kritiikeiksi. Kuulin kerran erään amerikkalaisen yliopistonopettajan kirjoittuvan jokaisen luentonsa aluksi lyhyen kertauksen edellisen luennon aiheesta. Tuollaisia pikatuotteita ei ole tarvis arvostella. Arvo-

Äidinkielen opetus

sana-ajatteluun tottuneet oppilaat saattavat ensin purnata, kunnes oppivat ymmärtämään, mistä on kysymys: jatkuvasta kirjoittamisesta. Enintään voidaan lukea ja arvostella yksi aikaansaannos. Jo tietoisuus siitä, että kenen tahansa oppilaan kirjoitelma saatetaan lukea (ja arvostella) julkisesti, saa oppilaat työhön.

Mietintö osoittaa, että äidinkielen kirjoittamisen opetuksessa pääpaino on erilaisilla työssä ja yhteiskunnassa tarvittavilla kirjoilla ja asiakirjoilla (tiedote, referaatti, raportti, muistio, artikkeli, arvostelu, vastine, julkilausuma, liikekirjeet jne.). Ne ovat elävän elämän »aineita». Virikkeitä on tasavaltamme täynnä; valmiita aineenotsikoita vanhaan malliin ei tarvittane. Entä missä luovuus? taivastelee joku. Enemmän kuin tuota jossakin määrin kyseenalaista luovuutta tähdennän edelleen sitä, että kirjoittamisesta on tehtävä elämäntapa. Parhaiten se toimii, kun liitetään sen harjoittelu äidinkielen muihin lohkoihin: luetaan päivän lehdestä jokin artikkeli; oppilaat tekevät kuulemastaan muistiinpanoja; niiden pohjalta kirjoitetaan referaatti; yksi referaateista luetaan; sen jälkeen keskustellaan artikkelin aiheesta yksi oppilas puheenjohtajana. Korostan läpäisyperiaatetta: kaikki liittyy kaikkeen. Opettajankin työ on rikkaampaa ja vaihtelevampaa, kun luokka toimii aktiivisena työyhteisönä, jossa opettajalla on enemmän työnjohtajan kuin työn raskaan raatajan rooli.

Lukeminen

Suomen kansa osaa lukea liki sataprosenttisesti — sisältä. Siksi opiskelijoiden joskeiden lukutaidon kehittäminen on tärkeää. Monet heistä eivät ole ikinä kuulleetkaan pikaluvusta tai analysoivasta ja arvioivasta lukemisesta. Koska äidinkielen tuntimäärä ei riitä, oppilaat on saatava itsenäisesti kehittämään lukuottumuksiaan. »Erityisesti pyritään tukemaan jatkuvaa lukuharrastusta», kehottaa mietintö (s. 142). Siinä onkin pala purtavaksi, sillä monien viimeksi selaama kirjauutus on

verokirja.

Yleissivistävän opetuksen uudistamistoimikunnan äidinkielen jaosta arvosteltiin aikoinaan ankarasti siitä, että se syrjäytti kaunokirjallisuuden ja jätti näin tulevat teknikot ja insinöörit vaille tunne-elämää avartavia lukuelämyksiä. Asia puhutti jaosta paljon, mutta tuntimäärän vähyden vuoksi jotakin oli uhrattava. Lukio on peruskoulun yleissivistävä jatke, mutta ammatillinen oppilaitos, niin lukioon kuin sen pitäisikin rinnastua, on selväpiirteisemmin ammattiin johtava laitos. Äidinkieli on siksi enemmän kuin yleisaine, se on liki ammattiaine. Kaunokirjallisuus on kuitenkin persoonallisuuden kehittymisen kannalta tärkeää. Sen vuoksi sitä on koetettava käyttää mahdollisuuksien mukaan materiaalina äidinkielen opetuksen eri lohkoilla: voidaan keskustella, väitellä tai tehdä ryhmätyö jostakin kaunokirjallisuudesta teoksesta. Aiemmat kokemukset osoittavat, että kiintoa tunnetaan etenkin yhteiskunnallisia romaaneja kohtaan, sillä ne antavat vahvoja virikkeitä omien mielipiteiden ja maailmankatsomusten esille tuomiseen.

Kielenkäytön seuruu

Ammatillisten oppilaitosten yleissivistävän opetuksen uudistamistoimikunnan laatimaan äidinkielen opetussuunnitelmaan laati teknisen alan opetussuunnitelmatuimikunta sovellusohjeen, jossa esitettiin ajatus kielenkäytön seurusta: kielenhuoltoa jatketaan myös ylimmillä luokilla, joiden ohjelmaan äidinkielen opetus ei muuten kuulu. Perustelut olivat seuraavat:

Kun äidinkieltä opetetaan opiskelun alkuvaiheessa, käy helposti niin, että kaikki oppilaat eivät tajua kielen merkitystä menestyksekkäälle opiskelulle ja työelämässä toimimiselle. Motivaatio kasvaa, kun ammattiaineiden harjoitustyöt tulevat tehtäviksi ja kun työpaikkaan hakeutuminen on edessä. Siksi on luotava menetelmä, jonka mukaan opettaja seuraa oppilaan kielenkäyttöä opintojen päättymiseen asti. Käytännössä tämä merkitsee seuraavaa:

— Ylimpien luokkien lukujärjestykseen

Äidinkielen opetus

sijoitetaan jo syys- tai kevätlukukaudeksi yksi äidinkielen viikkotunti kielenhuoltoa varten.

- Opettaja tarkastaa kaksi ammattiainneiden harjoitustyötä luokkaa kohden. Työt valitaan sellaiset, että niissä on paljon kielellistä ilmaisua ja että niiden valmistamiseen ei ole mallikaavoja.
- Töiden hyväksynnän ehtona on myös niiden kielen ja muodon kelpoisuus. Menetelmä on pääpiirteittäin sama kuin yliopistollisten harjoitustöiden tarkastuksessa.
- Lukujärjestykseen merkittynä vastaanottoaikana oppilaat saavat yksin tai ryhmänä ohjausta, paitsi harjoitustöiden palautuksen yhteydessä myös niiden tai muiden kirjoitustöiden valmistuksessa.
- Opettaja voi korottaa äidinkielen arvosanaa seurannan tulosten perusteella.

Toukokuussa 1978 ammattikasvatustalitus asetti työryhmän kehrittelemään seuraavaa. Työryhmän laatimassa kurssisuunnitelmassa asetettiin tavoitteeksi kirjoitustaitoinen teknikko ja insinööri, joka pystyy laatimaan työssä tarpeellisia kirjeitä ja asiakirjoja. Kurssin alussa on luettavauteen ja asiakirjan muotoon liittyviä kertauksenomaisia luentoja. Pääosa kurssista on harjoitustöiden ohjausta ja tarkastamista. Harjoitustyöt hyväksytään vasta kun äidinkielenopettaja on ne hyväksynyt. Suomen kielen osalta harjoitustyön hyväksymisperusteet ovat seuraavat:

- Asemoinnissa on soveltuvin osin noudatettava Suomen Standardisoimislautakunnan asetteluohjeita, jotka on vahvistettu standardissa SFS 2485.
- Erityistä huomiota asemoinnissa kiinnitetään sivuotsikoihin, kappalejakoon, sisennyksiin ja muihin luettavauteen edistäviin seikkoihin.
- Luettavuus on tekstin tärkein arviointiperuste. Harjoitustyön tulee täyttää ne vaatimukset, joita asetetaan selkeälle, tiiville ja havainnolliselle asiatyylille.
- Kieliasun tulee olla kelvollinen. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti tekninen sanasto, vierassanat ja lyhenteet sekä päätteen liittäminen numeroon.

Kielenkäytön seuruun kokeilu aloitettiin syksyllä 1978 kolmessa teknisessä oppilaitoksessa (Helsinki, Lappeenranta, Jyväskylä). Vuonna 1981 mukaan tuli Vasa tekniska läroanstalt. Seuraavana vuonna kokeilussa oli mukana jo kymmenen oppilaitosta. Lukuvuodeksi 1983—84 kokeilulupa on myönnetty kaikkiaan 17 oppilaitokselle.

Kielenkäytön seuruu vaatii äidinkielen opettajalta joustavuutta niin tuntien sijoittamisessa lukujärjestykseen kuin yhteistyössä ammattiainneiden opettajien kanssa. Työtahdinhan määrää ammattiainneen harjoitustyön valmistuminen. Siksi vastaanottotunnit on voitava sijoittaa harjoitustöiden valmistumisaikaan. Yhteyden ja neuvonpito ammattiainneiden opettajien kanssa on äidinkielen opettajan aloitteisuuden varassa. Yhteistyö on yleensä sujunut myönteisessä hengessä, eikä laboratorioissa työskentelevää äidinkielen opettajaa ole pidetty minään kummajaisena. Niin ikään opiskelijoiden arviot kielenkäytön seuruusta ovat olleet yleensä myönteisiä. Heistä on lähtöisin sekin ajatus, että kielentarkistuksen pitäisi koskea kaikkia niitä aineita, joihin kuuluu kirjallisia harjoituksia.

Kielenkäytön seuruussa mukana olleet äidinkielen opettajat ovat oppineet näkemään työnsä mielekkäämpänä ja kokonaisvaltaisempana: työskentely ammattiainneiden opettajien ja opiskelijoiden kanssa luo yhteenkuuluvuuden tunnetta, henkilökohtainen neuvonpito voi eräille oppilaille olla jopa terapeutin kokemus, opettaja saa palautetta ensimmäisellä ja toisella luokalla tehdystä työstä.

Teknisissä oppilaitoksissa toteutettu kielenkäytön seuruun kokeilu on osoittanut työtävän käyttökelpoisuuden. Se on esimerkki onnistuneesta opetuksen kehittämisestä, jossa äidinkielen ja ammattiainneiden opetuksessa on yhteistyöllä saatu hyviä tuloksia. Tärkeää on siis vakiinnuttaa tämä äidinkielen soveltava jakso kaikkien teknisten oppilaitosten opetusohjelmaan.

MATTI HAKO

KIRJALLISUUTTA

- HAKO, MATTI 1978: Teknisen alan opistoasteen äidinkielen opetus. — Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 25 s. 99—109.
- NUUTINEN, TAHVO 1982: Vaikuttavatko äidinkielen oppimistulokset ammattiaineiden oppimistuloksiin? Integrointikokeilua teknisissä oppilaitoksissa. — Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 29 s. 170—178.
- NUUTINEN, TAHVO—REPO, IRMA 1983: Kielenkäytön seurannan kokeilu teknillisissä oppilaitoksissa 1978—1983. Selosteita ja tiedotteita n:o 3. Ammattikasvatushallitus. (Moniste.)